

İslami Yaşam Tarzı

Doç. Dr. Ahmed Hüseyin Şerifi

Yaşam Tarzı ve Adabının Anlamı

Makalenin temel eksenini sosyal hayatın bazı özel alanlarındaki İslamî yaşam tarzı ve adabı ile ilgili konular oluşturduğu için her şeyden önce iki kilit kavramı, yani “edep ve yaşam tarzı” kavramlarının anlamını ve bunların genel olarak din dediğimiz fıkıh ve ahlakla olan irtibatını açıklamalıyız. Bu kavramların unsurları ve engellerini beyan etmeliyiz.

Adap

Edep, bir davranıştaki “zarafet ve güzellik” olarak tanımlanmıştır. Yani bir davranışta uygun görülen şekilsel güzelliğe edep denilmektedir¹. Mesela; yemek yeme adabı, uyuma adabı, dua ve namaz adabı, muâşeret adabı, ziyaret ve evlilik adabı vb. bu davranışlara şayan olan hasletler o davranışların güzelliğine ve kemaline sebep olur. Bu manadaki edep ancak meşru davranışlarda gerçekleşmektedir. Yani bir davranışın adabından söz ediyorsak aslında o davranışın kendisini tavsiye ediyor veya en azından uygun görüyoruz demektir. Dolayısıyla çirkin ve yasak olan işlerde adabın anlamı yoktur. Yani şarap içme, hakaret ve yalan konuşma gibi fiillerin adabından söz etmek anlamsızdır. Aynı şekilde bir şeyin edebinden söz ediliyorsa onun çirkin ve güzel, tam ve eksik gibi şekilleri olmalıdır.

Edebin tanımında geçen güzellik ve liyakat çeşitli camialarda farklı olabilir. Bu yüzden çeşitli toplumlarda farklı adap anlayışı vardır. Şöyle ki bir toplumda doğal ve sıradan olan bir davranış başka bir toplumda çirkin ve kınanmış sayılabilir. Örneğin; İslam toplumunda insanlar birbirleriyle karşılaştıklarında selam verirler. Oysaki bazı toplumlarda selam yerine şapka çıkarmak veya ellerini belli şekilde başlarına doğru kaldırmak gibi bir gelenek vardır. Veyahut İslam ümmetinde namahremler arasındaki görüşme adabı başka toplumlardakinden çok farklıdır.

¹ el-Mizan, Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, c. 6, s. 256.

Bazıları (ruhta yerleşik olan alışkanlıklar diye nitelediğimiz) ahlak ile adabı aynı şeymiş gibi algılayabilirler. Fakat yaptığımız tanımlamadan da anlaşıldığı gibi ahlak ruhun güzelliği, adab ise davranışın güzelliğidir. Yani ahlak deruni ve içsel sıfatlara dönük bir olgu iken adab zahiri ve görünen davranışlarla ilgili bir olgudur. Adap genel olarak ahlakın tezahür ettiği arenadır. Bu yüzden halk arasında adaba aykırı davranmanın çirkinliği ahlaka aykırı davranmaktan daha azdır. Zira insan ahlaki bir hükmü bilmediği mazeretini getiremez. Mesela yalan konuşan biri “yalancılığın kötü olduğunu bilmiyordum” diye bir bahane getiremez. Getirse bile insanlar onun bu mazeretini kabul etmez, geçerli saymaz. Aksine adap konusunda getirilecek bu tür bir mazeret halk tarafından yerine göre kabul edilebilir. Aynı şekilde ahlaki konular çeşitli kültürlerde sabit ve değişmez özelliğe sahipken sosyal adaba dair birçok konu değişken ve görecelidir². Başka bir ifadeyle adap, ahlakın dış âlemde vücut bulmuş somut şeklidir, çeşitli örnekleri vardır ve alternatif kabul eden bir özelliğe sahiptir. Yani ahlaktan asla vazgeçilemez ve her daim ona bağlı kalmak gerekir. Fakat adapla ilgili bazı konulardan alternatifi olması şartıyla vazgeçilebilir³. Sonuçta zaman ve mekân faktörünü aşmış değerleri ifade eden davranışlar ahlakla alakalı, zaman ve mekâna bağlı değerleri ifade eden davranışlar ise adapla ilgili konulardır⁴. Adabın muhtelif camia ve gruplarda farklı şekilleri vardır. Adap belli bir sınıf veya özel bir gruba ait olabilir, zenginlerin adabı veya tabiplerin adabı gibi. Oysaki ahlak kapsayıcı ve geneldir, herhangi bir sınıfa veya bir meslek grubuna has kılınamaz.

Adabın Misdak ve Türleri

Adabı çıkış noktasına göre dini ve dini olmayan şeklinde iki sınıfa ayırabiliriz. Dini adap ya doğrudan dini naslara dayanmış ya da iman ehli onları kendi dini anlayışlarına dayalı olarak dini kaynaklardan aldıkları ilhama göre oluşturmuş ve kendilerini bunlara riayete mukayyet kılmıştır. Dini olmayan adap ise kaynağını coğrafi koşullardan, ırk, tarih, zümre, cinsiyet vb. faktörlerden alarak oluşmuş adaptır. Örnek verecek olursak; daha önce selam vermeye çalışmak, selamın cevabını daha kâmil ve güzel şekilde vermek, ibadet yaşına varmayı kutlamak, bir meclise girdiğinde bulunduğu boş yere oturmak gibi davranışlar dini adaptandır⁵.

Aynı şekilde adabı bireysel ve toplumsal olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Eğer edebe riayet konusunda şahsın kendisinden başkası ortada yoksa bu tamamen bireysel bir edeptir; namaz kılma ve uyumanın adabını buna örnek gösterebiliriz. Fakat edebe riayet konusunda başkalarının da hazır olması şartı varsa bu toplumsal edep olur; muâşeret ve evlilik adabı bu kabildendir.

² Revanşınası-yi Rüşt ba Nigêrîş be Menabi-i İslâmî, Ali Misbah ve diğerleri, s. 1111.

³ Bu aslında ilke ile yöntem arasındaki fark gibidir. İlkeler ve yöntemlerin hepsi de yapılması gerekli olgular olmakla birlikte ilkeler her zaman korunmalıdır. Ama yöntemler her ne kadar doğru olsa da alternatifi bulunduğu değiştirilebilir.

⁴ İslam ve Mukteziyat-i Zaman, Murtaza Mutahhari, c. 1, s. 281; Amuzehay-i Bünyadin-i İlm-i Ahlak, M - hammed Fethali Hani, c. 1, s. 40.

⁵ Ahlak-i İslâmî, Mebani ve Mefahim, Mehdi Alizade ve diğerleri, s. 214.

Beslenme yöntemi, süslenme (giyim türü ve dış görünüm), sağlık ve sıhhat, muaşeret (selam, tokalaşmak, oturmak, kalmak, karşılıklı konuşmak vs.) gibi konular adap için ve-rilebilecek örneklerden bazılarıdır.

Adabın Önemi ve Toplumsal Etkileri

İslamî adap, İslam'ın görünen simgesidir. Müslüman olmakla her tür davranışı sergilemek bir araya getirilemez. Yani İslamî değerler karşısında teslimiyetle baş eğdiğimiz takdirde kendimiz için her tür davranış ve görüntüyü seçemeyiz. İslam adabı, İslamî inanç ve değerlerle uyuşan görünüş ve davranışlar olup teorik ve pratik tevhid ilkesinin somut dışyüzüdür. Onun içtimai yönü de dikkate alınabilir. Özel adap kurallarına bağlı olan bir ümmet kendi inançları ve değerlerine uygun bir sosyal yapı meydana getirir. Örneğin İslamî değerlerin kökleştiği ve Allah'a kulluğun yaygınlaşmış olduğu bir camiada hırs ve dünyevileşmeyi artırıcı metaların reklamı uygunsuz görülür ve kendine alan bulamaz.

İnsanın zahiri davranışı onun ne tür bir düşünce ve tutkuya sahip olduğunu gösterir. Bir kişiden görülen davranışlar bir şekilde onu başkalarına – hatta kendisine – tanıtmış olur; onun deruni ahvalini aşikâr eder, inançları ve beğenilerini ortaya koyar. Mesela Şiaların Hz. Peygamber (s.a.a) ve onun tertemiz Ehl-i Beyt'inin (a.s) matem günlerinde üzüntülerini göstermek için giydikleri siyah gömlek, onlardaki Peygamber'e ve Ehl-i Beyt'ine olan bağlılığı ve bu kültüre olan inançlarını ortaya koymaktadır. Bu yüzden eğer bu zahiri davranış birtakım insanların ortak noktası olursa bu onların hemfikir olduklarını ve birbirlerine olan yakınlıklarını gösterir. Eğer bireylerin zahirinde ve yaşam şeklinde bir farklılık varsa muhtemelen onların hayata bakış tarzı ve değer yargılarında da farklılık olduğunu tahmin edebiliriz. Her insanın üzerindeki elbise, onun vücut ülkesinin bayrağıdır; vücut evinin kapısı üzerine asmış olduğu bu sancakla hangi kültüre tabi olduğunu ilan etmektedir. Aynı şekilde her millet kendi sancağına olan bağlılık ve saygısıyla ulusal ve siyasi hüviyetine olan inancını aşikâr etmektedir. Bir insan belli birtakım değerler ve ideolojilere gönlünü kaptırmış olduğu sürece bu değer ve ideolojilere uygun elbiseyi asla üzerinden çıkarmayacaktır.⁶

Buna göre insanın zahiri şeklinde meydana gelen değişim, onun düşünce ve eğilimlerini etkilemiş olan içindeki tufanın sonucudur. Her insanın el-

“

İslamî adap,
İslam'ın görü-
nen simgesidir.

Müslüman olmakla
her tür davranışı
sergilemek bir araya
getirilemez. Yani
İslamî değerler karşı-
sında teslimiyetle baş
eğdiğimiz takdirde ken-
dimiz için her tür dav-
ranış ve görüntüyü se-
çemeyiz. İslam adabı,
İslamî inanç ve değer-
lerle uyuşan görünüş
ve davranışlar olup te-
orik ve pratik tevhid
ilkesinin somut dışyü-
züdür. Onun içtimai
yönü de dikkate
alınabilir.

”

⁶ Ferheng-i Berehnegi ve Berehnegi-i Ferhengi, Gulam Ali Haddad Adil, s. 40.

bakışta onun zevahirinden bir sunum olup dış karakterinin bir cilvesi sayılır. Fakat daha dakik bir bakışla bakıldığında onun iç dünyası ile kopmaz bir bağın göstergesidir ve deruni âleminde bulunan gerçeklerin üzerindeki perdeyi kaldırır. Elbise tek tek her bireyin şahsiyetini tanımlamakla birlikte sadece toplumsal kültürün etkisi altında kalmış bir olgu değildir. Elbette bireylerin kişiliği ile yaşadıkları toplumun genel kültürü arasında güçlü bir bağın olduğu konusu inkâr edilmez bir gerçektir. Manevi ve insani değerlerin itibarsız olduğu ve insanın iç dünyasının dış etkenlerden tamamen bağımsız olarak şekillendiği bir toplumda insanın kişiliği kesinlikle diğerlerinin genel teveccühü ve onun hakkındaki görüşlerine göre şekillenir. Bu tür bir toplumda yaşayan bireyler doğal olarak üzerlerine giydikleri elbise ile kendileri için bir şahsiyet ve belirginlik oluşturmaya çalışırlar. Giyimlerde sayısız ve sebepsiz şekilde görülen değişiklikler de bireylerin içindeki bu duygunun yansımasıdır⁷.

İslamî adap, İslam'ın zahiri simgesidir dedik. Her simge kendi mana ve mefhumunu göstermekle birlikte söz konusu mananın toplumdaki varlık ve hayat derecesini de beyan etmektedir. Müslümanların şer'i adap ve hükümlere bağlılıkları, İslam'ın toplumdaki varlık ve hayatının ilanı olmakla birlikte İslamî düşünce ve kültürün özellikle gelecek nesiller için yayılma vesilesidir. Bir Müslümanın namazı ve onun adabı ile zahiri etkilerinin tümü İslamî kültürün anımsatıcısı ve dolaylı şekilde tevhid ideolojisinin tebliğidir. Sonuçta adaba bağlılığı gösterişçilik ve yüzeycilik olarak değerlendirmek doğru değildir. Aksine birçok eğitici ve kültürel etkilerine binaen bu davranış tutumlarına bağlılığı artırmak gerekir.

Batı dünyası adabın öneminden dolayı kendi kabul ettiği kültür, yaşam tarzı ve adabını yaymak için birkaç köklü çalışma yürütmektedir:

1- Modern Batı yaşantısı ve kültürünü tek, alternatifsiz, çekici ve aynı zamanda kaçınılmaz olarak sunmakta; onu güçlü kalan unsurları, çekici yönlerini, gizli ve açık olanaklarını reklam etmektedir.

2- Geleneksel yaşam tarzını küçümseme, sembollerini tahrir etme ve bazı hurafeleri ön plana çıkarmak yoluyla diğer kültürleri, özellikle de İslamî kültürü işe yaramaz göstermekte ve aleyhinde yıpratıcı propagandalar yapmaktadır.

3- Adaba alternatif sunup ona davet etmekte, gelenekçi ve İslam'a dayalı kültür şekillerinin yerine modern yaşam tarzına ve yöntemlerine çağırmaktadır.

Her hâlükârda inançlar ve değerleri yaymada adabın, sembollerin ve yaşam tarzlarının özel gücü dikkate alındığında; (1) adabı aşikâr etmek ve sembollerini açığa vurmak, (2) bunları tazim etmek ve (3) korumanın zaruri olduğu gerçeği daha iyi anlaşılır. Ayrıca batıl gelenekler ve yanlış düşünceler küçümsenmeyi, değiştirilmeyi veya onlara ait sembollerin ortadan kaldırılmasını icap etmektedir. Put ve haç gibi ibadet heykellerini ortadan kaldırmanın tavsiye edilmesi, Hz. Musa'nın (a.s) Samiri'nin buzağısını yakıp külünü denize savurması⁸ ve Peygamberimizin (s.a.a) Dırar Mescidi'ni yıktırması gibi örnekleri buna delil olarak göstermek mümkündür. Batıl bir kültüre ait adap ve simgeleri kullanmak, o kültürün

⁷ Ferheng-i Berehnegi ve Berehnegiy-i Ferhengi, Gulam Ali Haddad Adil, s. 43-45.

⁸ Taha/97.

tebliğ ve güçlendirilmesi, hayatı ve varlığının toplumda ilan edilmesidir. Bizler bu adaba uymakla o düşünceye üyeliğimizi ve bağlılığımızı ilan etmiş olmaktadır, onun askerlerinden sayılmaktayız⁹. Resul-ü Ekrem (s.a.a) ümmetine şu tavsiyede bulunmuştur:

﴿وَلَا تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ﴾

“Kendinizi Yahudilere benzetmeyin.”¹⁰

İslamî adapla süslenmenin önemli neticelerinden biri, insani değerlerin gelişmesidir. Genel olarak toplumsal adaba riayet edilmesi ilişkilerin derinleşip sağlamlaşmasına, samimiyetin artışına ve bireyler arasındaki irtibatın daha tatlı ve etkili olmasına yol açar.

Toplumdaki davranış şekillerinin tek tip oluşu bireylerin birbirine daha fazla ısınmasına ve daha iyi iletişim kurmasına sebep olur. Örneğin, selam vermek kaynaşma ve muhabbet kurmanın ilk sinyalıdır. Eğer bu edebi kaldırırsak toplumsal bağların birçoğu ortadan kalkmış olur. İslamî edep kurallarından her birine sahip olmak kişiyi diğerlerinin nazarında güzelleştirir ve zinetine vesile olur. Kişi uyguladığı her edep kuralı ile üzerine yeni bir elbise giymiş gibi olur. Emirü'l-Müminin Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

الْأَدَابُ حُلٌّ مُجَدَّدَةٌ

“Adap – ruh ve bedene giydirilen – yenilenmiş elbiselerdir.”¹¹

Dolayısıyla İslamî adap ile müeddep olmak diğerlerini cezbetmekte, örneklik için iyi bir numune oluşturmakta, emr-i maruf ile nehy-i münkerin uygulanmasını sağlamakta ve toplumun ıslah edilmesinin önünü açmaktadır. Kişi beğenilmiş adap ile müeddep olunca onun değeri ve kıymeti artar, saygın biri olur; bu yüzden daha büyük sorumluluklar ona tevdi edilir. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

لَا يَزُأْسُ مَنْ خَلَا عَنِ الْأَدَبِ وَ صَبَا إِلَى اللَّعِبِ

“Edebi olmayan ve eğlenceye dalan kimse başkan olamaz.”¹²

⁹ Bkz. Libas-ı Ruhaniyet, Çeraha ve Bayedha, Muhammed Alimzade Nuri, s. 9-20.

¹⁰ el-Kafi, Muhammed b. Yakub Kuleyni, c. 6, s. 531.

¹¹ Nehcü'l-Belaga, Seyyid Cafer Şehidi'nin Tercümesi, 5. Hikmetli Söz.

¹² Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim, Abdulvahid b. Muhammed Temimi Amedi, h. 5096.

Adap ve Fıkıh

Fıkıh konuları bireyin zahiri yaşantısını düzenleyen adabı içermektedir. Yaşantının zahiri şeklinin İslam'ın manevi esasları ve ilkeleri üzerinde şekillenmesi İslamî yaşam adabını oluşturur. Dini bir yaşam örneği, dini desturların somut, geniş ve kapsamlı emirlerinin oluşturduğu zahiri çehredir. Bu çehre genellikle birçoklarının ilgi odağıdır ve toplumda daha fazla kabul görmektedir. Dolayısıyla dini tebliğ ederken bu yöneliştten faydalanmak gerekir. İslamî adap, kaynağını fıkıh ve ahlak ilminden almaktadır. Fıkıh ilmi vacip ve haram konuları beyan etmenin yanı sıra müstahap ve mekruhlardan da söz etmekte, böylece adap kurallarını da uhdesine almaktadır. Ahlak ilmi de birçok adap kuralını ihtiva etmektedir. Elbette yaşadığımız şu asırda yaşam alanlarımızda meydana gelen açılımlar aynı doğrultuda adap kurallarının da genişlemesi beklentisini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla da pratikte uygulanacak önemli desturlara ihtiyaç vardır. Bunların özellikle şu asırda somut olarak şekillenmesini mümkün kılacak uygulamalar olmalıdır. Mesela züht, cömertlik, ihsan, yiğitlik ve şefkat gibi kavramların günümüz dünyasındaki zahiri suretleri belirginleşmelidir.

Ciddi şekilde üzerinde durulması gereken husus şudur: Bazen dini açıdan bir fiilin helal veya haram, caiz ya da yasak oluşunu araştırırız. Bazen de dinin söz konusu fiili tavsiye edip etmediğini bilmek isteriz. Demek ki dini emir ve talepleri sadece şer'i helal ve haramla sınırlamak doğru değildir. Başka bir ifadeyle bir fiilin şer'i açıdan helal olduğuna yakın etsek dahi yine de onun iyi mi yoksa kötü mü olduğunu sormamız icap etmektedir. Tavsiye edilmiş normlar, ahlaki ve adap kurallarına göre yapılması veya yapılmaması gerekenlerin kapsamı, haram ve helal dairesinin ötesindedir ve oldukça geniştir. Zira fıkhi açıdan bir şeyin caiz oluşu ahlaki cevazdan daha geneldir. Binaenaleyh bir konuda verilmiş fıkhi cevap o konunun helal ve haram sınırındaki durumunu belirler. Ama bu artık o konuda İslamî araştırmanın sona erdiği ve başka bir müzakereye gerek kalmadığı anlamına gelmez. Örneğin; fıkhi açıdan erkeğin sadece avret mahallini örtmesi, örtünmesi için yeterlidir. Ancak böyle bir örtünmeyi tavsiye etmek ve genel bir kültüre dönüştürmek doğru mudur?! Bu da gösteriyor ki bir kültür ve toplum inşa edildiğinde fıkhi sınırlardan ahlaki merkeze doğru yükselişe geçmek gerekir; adap, tavsiyeler ve değerleri yaymak icap eder.

Bir Müslümanın tercihlerindeki davranışları asgari ile azami arasındadır ve Müslüman kişi tabanla tavan arasındaki hareketinde özgürdür. Fakat ona tavsiye edilen şey, asla tabanda kalmaması ve daima kendisini tavana yaklaştırmasıdır. Onun durumu “kabul notu beş ile on arası olan” bir okuldaki öğrencinin durumuna benzer. Öğrencinin “beş” alması ondan beklenen en az nottur. Fakat öğrencinin notu ona ne kadar yaklaşırsa başarısı ve makbuliyeti de o ölçüde artar. Yani “beş” razı olunan bir not değil, sadece sınıfta kalmama notudur. İslam şeriatında da bazı işler helaldir. Fakat yapılmaması gereken helaldir. Yani kendisinden uzaklaşılması tavsiye edilen ve sadece özel durumlarda, mecbur kalındığında yapılan helaldir. Bir Müslümanın yaşantısı Allah'ın rızasına azami düzeyde yakın olmasıdır ve sırf Allah'ın gazabından kurtulmaya yetinmemelidir. Ancak bu açık destura rağmen bazıları, “Yaptığım iş haram mı?” diyerek en azı yapmaya yetinmekte, böylece helal

olan her şeyi yaparak şer'i açıdan benimsenen davranışlardan uzaklaşmaktadırlar. Belki de şu iki ayetteki ifade farkı bu konuya matuftur:

﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا ﴾

“Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır; o halde bu sınırları aşmayın.”¹³

﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا ﴾

“Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır; o halde bu sınırlara yaklaşmayın.”¹⁴

Oyun ve eğlencenin birçoğu şer'i açıdan helal olmakla birlikte asla tavsiye edilmemiştir. Hatta Yüce Allah, müminlerin kurtuluş şartlarından biri olarak onların bu tür işlerden uzak durmalarını zikretmiş, şöyle buyurmuştur:

﴿ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴾

“Gerçekten müminler kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki namazlarında huşu içindedirler. Boş işlerden uzak dururlar.”¹⁵

Yaşantının İslamî olabilmesi için sadece haramdan kaçınmak yeterli değildir. İnsanın yaşamının tümü helal işlerle dolu olabilir. Mesela, sabahtan akşama kadar vaktimizin tümünü helal eğlencelerle geçirdiğimiz halde yaşantımız İslamî olmayabilir. Dolayısıyla İslamî bir yaşam tarzını tasvir ederken sadece helal-haram konusuna yetinmek doğru değildir. Aksine tavsiyeler ve erdemleri de keşfetmek için çaba sarf etmeliyiz.

Edebe Mani Olan Şeyler/Edepten Kaçış Nedenleri

Adabın ne şekilde olduğu konusundaki bilgisizlik, edepten uzaklaşılmasına yol açan etkenlerden biridir. Amel adabını tanımak ise ona bağlı kalmanın ön şartıdır. Adabın mana ve müspet getirilerinin doğru şekilde algılanmaması da bu konuya matuftur.

Birçok kimse adaba bağlılığın önemli etkilerini algılamadığı için onun gereğine uygun şekilde davranmaktan kaçınır. Klişe tutumlardan uzaklaşma refleksi ve bu tür bağlılıkların eskidiği veya insanı engellediğini düşünmek edepten kaçışın bir diğer sebebidir. Adaba bağlı kalmanın “eylem serbestisi ve yaratıcılıkla çeliştiği; kişiyi başkalarının tarzının kuşatması altında yaşamaya mahkûm kıldığı, onu kişisel zevk ve beğenilerinden vazgeçmek zorunda bıraktığı” gibi düşünceler de bu kaçışın sebeplerindendir. Fakat şunu bilmek gerekir ki adaba bağlılık, ahlak ve zahiri davranışın tecellisi veya onun dış görüntüsüdür;

¹³ Bakara, 229.

¹⁴ Bakara, 187.

¹⁵ Muminun/1-3.

Yaşam tarzı, kişiye, aileye veya topluma belli bir hüviyet kazandırmış özel bir yaşantı düzeni olup dış davranışlar ve vücut duruşu açısından bireyler, aileler ve toplulukları birbirinden ayıran genel geometrik tertibattır.

zahirle batının birbiri üzerindeki etkileşiminden dolayı da adap, ahlâkın doğal uzantısı sayılır. Belki de bu yüzden İslam'ın değerler mecmuasının geniş bir bölümünü adap ile ilgili öğretiler oluşturmuştur. Adaba bağlılık ve davranışların belli bir kalıba konulması sayesinde terbiye yolu kısalmış ve stabilize edilmiş olur. Edebin terbiyedeki rolü o kadar önemlidir ki “terbiye” yerine “tedip” kavramı da kullanılmaktadır.

Adap kurallarına bağlılığı engelleyen faktörlerden biri de bazı toplumlardaki düzeltilmesi gereken birtakım mantıksız adaptlardır. Bu faktör aslında insanın hakikati arayıcı özelliğine

dönmektedir. İnsan doğruluk ve sağlamlığı ispat edilmemiş bir şeye teslim olmak istemez. Bu tür muhalefet kınanmış olmamakla birlikte bilakis beğenilen bir tutumdur.

Dini adaba bağlılığı engelleyen faktörlerden bir başkası ise tahammülsüzlük ve konfor arayışıdır. İnsan adabın kendisi için oluşturacağı birtakım sınırlamalar içine girmek istemez. Adaba bağlılık, onu beyhude zevk ve isteklere dalma hevesinden alıkoyduğu için böyle bir sınırlamayı kabul etmek istemez.

Yaşam Tarzı

Yaşam tarzı (Life Style), kişiye, aileye veya topluma belli bir hüviyet kazandırmış özel bir yaşantı düzeni olup dış davranışlar ve vücut duruşu açısından bireyler, aileler ve toplulukları birbirinden ayıran genel geometrik tertibattır. Bir bireyin gün içinde az çok işlediği kapsamlı ve tutarlı davranışlarından oluşan dizine yaşam tarzı denilebilir; elbette maksat onun sadece ihtiyaçlarını temin eden davranışları değil kendi hüviyetini tanımlarken ve başkalarının karşısında somutlaştırmada seçtiği özel rivayettir. Yaşam tarzı tamamen görünür ve çıkarsama yapılır özelliğe sahiptir. Yaşam tarzı ile adap arasındaki irtibatı açıklamak istiyor isek şunu söylemeliyiz: Adabın terkiibini oluşturan yapı, yani sıradan davranışlarımız ve bir bütün olarak dikkate alınan harcama, muşeret, giyim, konuşma, eğlenme, boş zamanları geçirme, süslenmek, yemek tarzı; şehir, pazar ve evlerin mimari şekli, evlerin dekorasyonu vb. dış görünüşümüzü oluşturan genel yapı, bizim yaşam tarzımız sayılmaktadır. Yaşam sahnesinde görünen kimliğimizin zahiri tecellisi olan davranışlarımız, ideolojilerimizin, inançlarımızın, değerlerimiz ve tutkularımızın bir işareti olup bunlardan meydana çıkan birleşim, bireysel ve toplumsal karakterimizi gösterir.

Yaşam tarzı iletişim sistemi, maişet sistemi, eğlence ve boş vakitleri geçirme şekli, satın alma, tüketim, moda, toplumsal statü ölçüsü, teknolojik ürünlerin kullanılması, kültürel endüstrilerden faydalanma ve din gibi kültürel değerleri referans alma, aile, vatan,

sanat, spor ve benzeri alanların tümünü kapsamaktadır¹⁶. Davranışların envanteri ve bunların diziliş türü, zaman tahsisi, benzeyenler ve vurgular, yaşam tarzının şekillenmesinde etkin olan değişkenlerdendir. Mesela; zengin ve aristokratların yaşam tarzı, askerlerin yaşam tarzı, çiftçilerin, Amerikalıların, Çinlilerin, İranlıların, Türkiyelilerin veya dindarların yaşam tarzları bu değişkenler açısından farklılık göstermektedir.¹⁷

Yaşam tarzı, sosyal gruplaşmaların modern şekli ve insan kimliğinin kaynağı olup bir sınıf veya etnik köken gibi insana bir mana yahut kimlik duygusu verir. Örneğin birey için falan şahsiyet gibi yaşamak, evinin duvarının falan renk olması veya özel bir eğlence önemli olabilmektedir.

Yaşam Tarzının Özellikleri

“Yaşam tarzı” kavramının daha iyi anlaşılması için onun özelliklerini sıralamanın faydalı olacağını düşünüyoruz:

1. Özellik: “Yaşam tarzı”, şekil (tarz) ile mananın (yaşam) bileşiminden oluşmuş, kaynağını açık görüş esasına dayalı bilinçli veya açık olmayan görüş esasına dayalı yarı bilinçli inançlar ve beğenilerden alan bir davranışın oluşturduğu hayat felsefesidir. Bazen kişi, özel bir yaşamın arzusunu çeker ve “işte hayat budur, ne mutlu filan kişiye!” der veya belli bir yaşamla alay edip şiddetle onu eleştirir, “bu da hayat mıdır, yazıklar olsun falan kişiye!” der. Bu, o kişinin yaşam tarzını seçmesinde son derece etkili olan değer sistemini gösterir. Dolayısıyla yaşam tarzını inançlar ve değerlerden kopuk olarak düşünmek mümkün değildir. Aksine yaşam tarzı, inançlar ve değerlerden hâsıl olan yaşamın görünümleridir.

2. Özellik: Yaşamı teşkil eden unsurların toplamı, ancak tutarlı olup birbirini tamamlayıcı ve ahenk içinde olma nisabına vardığında yaşam tarzına dönüşür. Birkaç tür mantık ve modelin bir araya toplanmasından oluşmuş bir bütüne yaşam tarzı denmez. Örneğin; iletişim sistemiyle maişet, inanç, kültür ve tüketim sistemleri arasında irtibat ve uyum olmalıdır. Ayrıca bu uyum belli bir süre kalıcı olmalıdır. Sosyal ortamın etkisiyle çabucak ortadan kalkacak geçici bir tutarlılık yaşam tarzını vücuda getirmez. Mesela henüz fikirsel, kültürel ve sosyal kimliği gerçek anlamda şekillenip olgunlaşmamış bir gencin yaşam tarzı yoktur.

3. Özellik: Yaşam tarzını oluşturan unsurların çoğu ihtiyardır. Bir kampta zorla kendisine bir iş yaptırılan veya esarete fiziki baskı altında belli bir yaşam şekline zorlanan kimse yaşam tarzı yoktur. Yaşam tarzı seçilmeli, birey inanç sistemi ve savunduğu değerler esasına göre onun tanımı, kurgusu ve mimarisi konusunda aktif katılıma sahip olmalıdır.

¹⁶ Din ve Sebk-i Zendeği, Muhammed Said Mehdevi Keni, s. 46-78.

¹⁷ Bazıları, tüketim olgusunun yaşam tarzını belirgin kılan en üstün ve gözlenebilir ölçü olduğunu kaydetmiş ve şöyle demişlerdir: Bu, bireylerle toplumsal statüleri arasındaki irtibatı en fazla sağlama gücü olması hasebiyle daha fazla tahlil edilmesi gereken bir konudur. (Bkz. Ferheng-i Zendeği-yi Ruzmerre, Andy Bennet, Leyla Cevefşani ve Hasan Çavuşyan, s. 97). Fakat şunu bilmek gerekir ki yaşam tarzının tahlili, maddi tüketim olguları veya kültürel değişkenlerin incelenmesiyle sınırlanamaz. Gerçi insanın davranışında tüketim en görünür ve hissedilir göstergedir ama yaşamın, tüketimden daha fazla unsurları içerdigi de bir gerçektir.

Elbette yayın organları sürekli olarak yeni yaşam tarzları hakkında görüntüler yayınlayarak düşünce ve kalpleri bunları seçmeye tahrik etmektedir.

4. Özellik: Yaşam tarzı oluşturulma ve değiştirilme kabiliyetine sahiptir. Zira bir tür şahsi seçim ve bireysel programdır. Eleştirilme veya atılması mümkün olan bir çeşit plandır. Gerçi bazen sosyal şartların yaşam tarzını değiştirmeyi bir hayli zorlaştırması da mümkün olan bir gerçektir.

5. Özellik: Ancak bireyin henüz kişiliğinin şekillenmemiş olduğu bebeklik dönemi hariç hiçbir insan, adap kurallarından veya yaşam tarzından yoksun olarak tasavvur edilemez. Gerçekte hiç kimse edepsiz değildir. Aynı şekilde hiç kimse terbiyesiz, kültürsüz ve şahsiyetsiz değildir. Hatta doğru bir edeple eğitilmemiş kimse dahi edepsiz olmaz; kötü edep, kötü terbiye ve kötü şahsiyet sahibi olur. Eğer belli bir yaşam şeklini kendi irade ve özgür tercihimizle seçmezsek gayri ihtiyari olarak ortam ve toplumda belirlenmiş kalıpların etkisi altına girmiş oluruz. Sonuçta kendi yaşam şeklimizi özgür irademizle seçmemiz, böylece muhit koşullarının şahsiyetimizin rengini değiştirmesine izin vermememiz kadar güzel bir şey olabilir mi?

6. Özellik: Yaşam tarzı bir tür sosyal kimlikle sonuçlanır. Kültürel vaka bilimcileri, yaşam tarzının bireyler için kişilik oluşturduğunu vurgulamaktadırlar. Yani birey kendi kimlik sınıfını, ilişkilerinin türü, işinin ve tüketim sepetinin çeşidi ve kendi seçimi olan diğer görünen yönleriyle tanımlamaktadır. Öte yandan birey yaşam tarzına göre (yani yediği, giydiği şey, yaşadığı yer, bindiği araç, irtibatla olduğu insanlar vb. şeylere göre...) yavaş yavaş birtakım davranışlara alışır ve içinden şekillenir. Bu yüzden belli değerler sistemi onun için içselleşmiş olur.

Bizim başkalarının karakteri ve kimliğine dair olan analiz ve yorumlarımız da büyük ölçüde bu zevahire/dış görünümlere bağlıdır. Eğer bir kişi hakkında şu soruların cevabını bilecek olursak ona yapıştıracağımız etiket konusunda daha emin hareket etmiş oluruz: “Ne iş yapıyorsun? Ne kadar gelirin var? Araban ve yaşamında kullandığın araçlar nasıl? Hangi mahallede oturuyorsun? Çoğunlukla gidip geldiğin yer neresidir, spor kulübü mü? Dernek mi? Hangi lokantalar? vs.” Böylece başkalarının sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yaklaşımları, davranışları ve yargıları bizim için öngörülür olmaktadır. Atasözünde ifade edildiği gibi, “testi ancak içindekini dışa akıtır”.

7. Özellik: Yaşam tarzı, geniş çaplı sosyal ölçekte yakınlaşma ve kutuplaşmayı oluşturur. Yıllarca aynı şekilde yaşamış olan insanlar git gide aynı şekilde düşünür, aynı hassasiyetleri taşır ve ortak eğilimlere sahip olurlar. Önceden tanımlanmamış bu yakınlaşma sosyal, kültürel ve ahlaki anlamda aynı yaklaşım ve yargılara varılmasına yol açar, aynı türküyü söyleyen bir kutbu veya gizli bir sosyal gücü şekillendirir.

Yaşam Tarzını Oluşturan Faktörler

Yaşam tarzı hangi etkenlerin etkisi altında kalmaktadır? Nasıl şekillenmektedir? Hangi gizli yönlendirici eller onu yönetmektedir? Hiç kuşkusuz âlimler, üniversitedeki mümtaz öğretim görevlileri, hâkimler ve büyükler, ilim, kültür, spor ve sanat dünyasının seçkin

şahsiyetleri gibi toplumun önünde hareket eden kesimler yaşam tarzını şekillendirmede son derece etkilidirler. Elbette bu gruplardan her birinin etki gücü ve tesir ölçüsü farklıdır. Ayrıca konuya daha geniş bir ölçekten baktığımızda camiamızdaki halk kitlesinin yaşam tarzının şiddetli şekilde görsel medyanın etkisi altında olduğunu görmekteyiz. Modern dünyada yayın organlarıyla yaşam arasındaki irtibat bir hayli artmıştır.

Yapılan istatistiklere göre neredeyse dünyanın her tarafında yaşayan insanlar için “uyku”, sonra “geçinmek için çalışmak” ve üçüncü sırada “medyadan faydalanmak” bir iş ve ihtiyaç olarak yer almaktadır. Artık medyadan faydalanmak yaşamın ana eksenini oluşturan unsurlarından biri durumuna gelmiştir. Bu yüzden bugünün dünyasında Batı yaşam tarzının özendirilmesi ve İslamî inanç değerlerinin zayıflatılması konusunda medyanın ciddi rolü vardır. Öyle ki bazıları hâlihazırda İslam aleyhinde uluslararası bir medya savaşı başlatıldığı kanaatini taşımaktadır. Çeşitli televizyonlar, uydu kanalları ve internet siteleri her gün binlerce saat çeşitli görüntüler yayımlayarak Batının yaşam tarzını güçlendiren ve rakip kültürleri tahrip eden programlar sunmaktadır. Batı medya kuruluşları, Batının yaşam tarzını arzu ve isteklerin kiblesi konumuna getirmek için her türlü çabayı sarf etmektedir. Bu yüzden ona ait zafiyetler ve olumsuzlukları asla yansıtmazlar. Çünkü onlar, dindar bir Müslümanın Batı yaşamının perde arkasındaki şeyleri gördüğü takdirde ondan nefret edeceğini ve asla onu kabullenmeyeceğini çok iyi bilmektedir. Fakat Batı yaşantısındaki unsurlar uydu, internet, televizyon, kitap, elbise modeli, mimari şekli, tüketim tarzı vs. gibi yollarla tedrici ve sinsice, bir bir ve adım adım geldiğinde hiçbir hassasiyet ve direnişle karşılaşmamaktadır! Batı yaşamının olgusuna teslim olmak aslında İslam şeriatına karşı başkaldırmaktır. Camiamızda kolaylıkla ve neredeyse hiçbir hassasiyetle karşılaşmadan gerçekleşmek durumunda olan bu dönüşümün nedenlerinden biri İslamî yaşam olgusuyla tanışılmamış olmasıdır.

Din ve Yaşam Tarzı

Her birey ve toplumun yaşam tarzı, o birey ve topluma hâkim inançlar (dünya görüşü) ve değerlerin (ideoloji) etkisi altında şekillenmiştir. Hazcılık değerleri esasına ve çıkarıcılık eksenine dayalı materyalist dünya görüşü, doğal olarak kendine özgü bir yaşam tarzı meydana getirir. Nitekim saadet eksenli kemal arayışına dayalı değerleri esas alan ilahi dünya görüşü de kendine has bir yaşam tarzı oluşturur. Sonuçta din birinci adımda özel bir ideolojisi olan dünya görüşünü sunarak dindar bir yaşam tarzı için gerekli temeli atmaktadır. Sonraki aşamada ise din, insan yaşamının her boyutu için sunduğu kendine has adap kuralları ile gerçekte insanca bir yaşamın şeklini oluşturmanın peşindedir. Aslında dinin ahlaki, hukuki ve fıkhi desturları Allah'ın beğendiği dini bir yaşam örneği sunma amacını taşımaktadır. Giyim, beslenme, süslenme, aile içi davranış, komşularla muâşeret, aynı ve farklı inançtan olanlara yönelik davranış, dinler ve mezhepler arası ilişkiler gibi alanlarda dinin beyan ettiği düsturun tümü dini bir yaşam tarzı oluşturmak içindir.

Başka bir ifadeyle herkesin yaşam tarzı onun hedefleri veya nihai hedefinin etkisi altındadır. Her insanın gayesindeki nihai hedefi doğal olarak bu hedefe uygun birtakım adabı onun için kaçınılmaz kılmaktadır. Yani bu, onun davranışlarına birtakım bağlılıklar ve özel

Nihai hedefini Allah'a yaklaşmak ve likaullah (Allah'a kavuşmak) olarak gören birinin yaşamındaki tüm işler; namaz ve ibadetinden kazancı, işi, eğitimi, eğlencesi, muaşeretini, sağlığı, beslenmesi, mimarisi, sanatı, konuşması, üretimi, tüketimi ve dış görünümüne kadar tüm davranışları bu hedef yolunda olur. Yani yaşamının tüm ayrıntıları ilahi renge bürünmüş olur. Müslüman sadece camide değil, evde, pazarda, sınıfta, okulda, iş yerinde, caddede ve kısacası her yerde ve koşulda önce Allah'ın rızasını düşünür.

disiplin getirmektedir. Örneğin üniversite sınavı gibi ağır bir ilmi rekabete girecek olan kimse hedefinde ciddiye aktivitelerindeki düzenleme ve sıralamayı buna uygun bir şekilde değiştirir. Dikkatini ve konsantrasyonunu bozan unsurları kendisinden uzaklaştırır, gazete ve roman okumaktan kaçınır. Beslenme programına dikkat eder. Okumak için sakin bir ortam seçer. Sosyal ilişkilerine sınırlama getirir; misafirliğe gitmez ve misafir kabul etmez; telefonunu çalıştığı sırada kapalı tutar. Şimdi yaşamında hedefi daha fazla lezzete ulaşmak olan birini düşünün. Eğer bu hedef ciddi olursa kendine has adap ve düzeni de meydana getirir. Mesela böyle bir kişi birtakım konular üzerinde kafa yormaz, insanların sorunlarını öğrenmek istemez, kendi eğlencesi ve lezzeti için gerekli olan vesileleri elde eder, kavga ve çatışmalara karışmaz ve birtakım ilişkilerini keser.

Nihai hedefini Allah'a yaklaşmak ve likaullah (Allah'a kavuşmak) olarak gören birinin yaşamındaki tüm işler; namaz ve ibadetinden kazancı, işi, eğitimi, eğlencesi, muaşeretini, sağlığı, beslenmesi, mimarisi, sanatı, konuşması, üretimi, tüketimi ve dış görünümüne kadar tüm

davranışları bu hedef yolunda olur. Yani yaşamının tüm ayrıntıları ilahi renge bürünmüş olur. Müslüman sadece camide değil, evde, pazarda, sınıfta, okulda, iş yerinde, caddede ve kısacası her yerde ve koşulda önce Allah'ın rızasını düşünür.

Müslüman kişi doğal olarak bireysel ve sosyal yaşantısında kulluğun en fazla içselleştirilmiş ve Allah'a yakınlığa ulaşmada en uyumlu olan modelini kendisi için beğenir. Mesela elbise seçimi ve giyim şeklinde Allah'ın hoşnutluğuna ve kulluk vasfını güçlendirecek şeye dikkat eder. Hâlbuki lezzet peşinde ve hevesinin kölesi olan bir insan sadece kendi rahatını ve hazzını dikkate alır; bu yüzden en fazla tahrir edici ve lezzet verici olan yarı çıplak sayılacak tarzdaki dar ve ince elbiseyi seçer.

İslamî adap ve tevhide dayalı yaşam şekli, insan hayatını Allah'a kulluğa uygun kılacak bir yaşam tarzı demektir. Allame Tabatabai'nin tabiriyle ilahi edep, tevhid motifli ameli yapmaktır. Dolayısıyla İslamî adap genel olarak kulluktan ibarettir; yani kulluğun dıştaki yansımaları ve tevhidin insanın zahiri yönlerindeki resmidir. Bu yüzden İslam İnkılâbı Rehberi Ayetullah Hamanei şöyle buyurmaktadır:

Tevhid sadece felsefi ve mantığa dayalı bir nazariyeden ibaret değildir. Aksine insanlar için bir yaşam yöntemidir: Kendi yaşamına Allah'ı hâkim kılmak ve diğer güçlerin nüfuzunu

kesmek! Peygamberimizin (s.a.a) ve diğer peygamberlerin asıl mesajı olan, “La ilahe ilallah”, insanın hayat yolunda ve yaşam yöntemlerini seçmesinde tağuti ve şeytani güçlerin müdahalesine asla izin vermemesi anlamına gelmektedir. Eğer insanlık camiasının yaşamında tevhid gerçekleşirse beşerin dünyası da mamur ve abad olur; zira böyle bir dünya insanın gerçek tekâmülü ve yükselişinin hizmetinde olur.

Eğer tevhide inandığımız halde pratikte ona bağlılığımızı sergilemezsek kulluğun gereğini ifa etmemiş oluruz ve Şehit Mutahhari’nin ifadesiyle¹⁸ bir tür ahlaki materyalizme düşmüş, ameli şirke bulaşmış oluruz; yani amelimiz muvahhitçe ve gaybe inanırcasına yapılan bir amel değildir; inancımızla amelimiz arasında çok mesafe vardır.

Yaşam Tarzında Dönüşüm

Şu anda yaşadığımız yaşam tarzının hayat için mevcut olan alternatifsiz en iyi yaşam şekli olmadığı konusunda hiç kuşku yoktur. Bizim yaşantımızın olmazsa olmazlarından saydığımız bazı bölümleri çok da uzak olmayan bir geçmişte mevcut değildi. Hiç şüphesiz şu anki yaşam şeklimize yönelik bazı eleştiriler vardır ki onları giderdiğimiz takdirde birçok sıkıntı çözüme kavuşmuş olacaktır. Aynı şekilde yaşamımızın bazı bölümlerinde birtakım boşluklar vardır ki doldurulduğu takdirde yaşamımız daha iyi olacaktır. Yaşamımızda bazı bölümlerin olması veya olmaması aslında bizim kendimiz için kurduğumuz âlemle ilgilidir. Saadet ve insanın tanımı hakkındaki temel soruya verilecek cevaplar, tevhid ve mead konusundaki telakkimiz, hayatın bu aşamasında beşerin sosyal kararları, bize rahat bir şekilde seçim yapma olanağı bırakmayan birtakım imkânlar ve imkânsızlıklar ortaya çıkarmıştır.

Eğer gerçekten varlık sistemi ile uyum içerisinde olan bir yaşantının özlemini çekiyorsak en azından şu soruların cevabı bizim için belli olmalıdır: Yaşam tarzımızın parçalarından her birinin arka planında nasıl bir düşünce gizlidir? Hakk’a yönelik bir düşünce esasına göre yaşam tarzı nasıl bir şekil alacaktır? Acaba farklı bir şekilde yaşanabilir mi? Şu anda yaşadığımız hayat tarzının değişime ihtiyacı var mıdır? Yaşantıda özel bir tarz seçmenin toplumun kültürü, ahlakı ve düşüncesi üzerinde etkisi var mıdır? Eğer yaşam tarzı kültür ve düşüncenin tecellisi ise şunu söyleyebilir miyiz? İnsanların ruhunda yeni bir düşünce oluşturulmadıkça yaşam şeklini değiştirmek imkânsız veya faydasızdır.

Bizler gün boyunca istesek de istemesek de birtakım konularla karşılaşırız; bunlardan bir kısmı üzerinde düşünüyor ve bir kısmını da terk ediyoruz. Hangi şeyler günlük hayatımızın konuları olması gerekirken değildir? Hangi konularla meşgul olmamamız gerekirken başka şemeşgölüz? Esasen bu “olmalı” ve “olmamalı”lar hangi temele dayanmaktadır? Eğer yaratılış hedefi temeline dayalı olarak yaşamımızı tanzim edeceksek alışverişimiz ve beslenmemiz ne şekilde olmalıdır? Acaba binalarımızı başka bir şekilde yapabilir

¹⁸ Mecmua-yı Asar (Felsefe-yi Tarih), Murtaza Mutahhari, c. 15, s. 353; Materyalizm, felsefi ve ahlaki olmak üzere iki kısımdır. Felsefi materyalizmde gayb ve mana âlemi inkâr edilmektedir. Ancak ahlaki materyalizmde metafizik âlemin varlığı itiraf edilmekle birlikte sanki maddi hayattan başka bir hayat yokmuş gibi amel edilmektedir.

miyiz? Uyku saatlerimizi değiştirebilir miyiz? Birtakım konuları düşünmeyebilir miyiz? Misafirlik şekillerimizi değiştirebilir miyiz? Neden yaşamımız için bu tarzları seçmişiz? Acaba en güzel örnek olarak bulduğumuz için mi bu tarzları seçtik? Acaba sözü geçen alanlardan her birindeki tarzın seçimini yaparken çeşitli örnekleri inceledik mi ki yaygın olan örneğin en iyi örnek olduğunu söyleyebilelim? Eğer böyle değilse acaba bu konuda vazifemiz yok mudur?

Birisi kalkıp da şöyle diyebilir: “Yaşamımızı idame ettirmek ve ihtiyaçlarımızı temin etmek için herhangi bir tarzın ne önemi var ki? Beşer her dönemde sahip olduğu ve olmadığı olanaklara uygun bir yaşam tarzı geliştirerek ihtiyaçlarını gidermemiş midir?”

Bu soruda zahirle batın arasındaki karşıtlık ve etkinliğin birine verilip diğerinin sadece etkilenen olarak görüldüğü net şekilde müşahade edilmektedir. Ancak şunu bilmemiz gerekir ki zahiri yaşantı batından ayrı değildir. [Müminin zahiri hayatının tecellisi olan] salih amel konusundaki bunca tavsiyeler, aslında batın temizliğine doğru atılmış ilk adım olması hasebiyle bu ikisinin tek olduğundan başka bir mana taşımamaktadır. Zahir ve batın aynı anda birbiri üzerine etki bırakırken birbirinden de etkilenmektedir. Başka bir ibaretle zahir ve batın bir hakikatin iki mülahazasıdır, birbirinden ayrı iki şey değildir. Dolayısıyla birindeki değişiklik diğerinin de dönüşümüdür. Günlük yaşamı şeytani bağlıklara rehin olmuş birinden Rahmani bir dönüşüm beklemek yersiz bir beklentidir! Peygamberler insanoğullarını tek olan Allah dergâhına kul etmişlerdir. Fakat bu kulluk amelle başlamıştır. Binaenaleyh insanın yaşam tarzındaki dönüşümün neticesi, onun nefsanî oranlamalarındaki değişimdir. Elbette eğer insan bir konuyu dikkate alırsa ortaya çıkacak iş o dikkatin zuhuru olur¹⁹.

Yaşam tarzında belli bir dönüşüm oluşturabilmek için ana geçişleri ve hassas noktaları teşhis etmek gerekir. Yaşam tarzında değişime gitmek oldukça zordur. Hatta hayat tarzındaki küçük dönüşümler bile çok kolay şekilde gerçekleşmez. Ama çok büyük dönüşümler dahi imkân dâhilindedir. Bunun için gerçek manada olduğumuz durumu dakik ve derin bir şekilde anlamış olmamız gerekir. Bazen büyük bir şehrin caddelerinde dolaşarak onu tanımaya çalışırız, bazen de haritasını önümüze açarak! Yaşam tarzı konusunda da o kadar çok faktör etkilidir ki eğer ömrümüzü bunları tanımakla geçirecek olsak bile yine de kaleminden düşecek bazı faktörler olacaktır. Bir şehri tanımak için de onun caddelerinde dolaşmak belli ölçüde gerekli ve faydalıdır. Fakat şehrin planını değiştirme amacı taşıyan kimse ömrünü caddelerde dolaşarak geçiremez. Onun uydu haritasına ve şehrin genel projesine ihtiyacı vardır.²⁰

Bu makalenin konularının da İslamî adap ve yaşam tarzına dair ana hatlar niteliğindeki en temel unsurları içermesine çaba sarf edilmiştir. Yaşam tarzında dönüşüm, hayat mühendisliğine doğru bir hareket olup yaşamın zahirindeki kabuğu stabilize etmektir. Bu da öncelikle bazı alanların aktivasyonu, bazı alanların ise devre dışı bırakılmasıyla sonuçlanır. Mesela mümin bir kişinin günlük programında Kur'an tilaveti gibi bazı ibadet prog-

¹⁹ Mahname-yi Ferhengi Tahlili-yi Sure-yi Endişe, 1390, yeni baskısının altıncı sayısı.

²⁰ Mahname-yi Ferhengi Tahlili-yi Sure-yi Endişe, Aban 1390, s. 54.

ramları aktive edilirken amaçsız ve beyhude işler devre dışı bırakılır. Diğer bir düzenleme bazı faaliyetlerin sıralamasındaki değişimde görülür. Örneğin mümince olan bir yaşam tarzında gecenin başında uyumak ve seher vaktinin altın fırsatından faydalanmak, gecenin geç saatlerine kadar oturma yerini alır. Üçüncü düzenleme ise orantıların tanzimi ve faaliyetlerin türündeki değişimde gözlemlenir: Mesela ilim öğrenmek, özellikle de dini maarif tahsil etmenin müminlerin yaşam programında üstün bir yeri vardır. Onların bu programı nitelik ve nicelik açısından dünyevi telaşlardan önce gelir. Dördüncü düzenleme özel zamanlarda bazı faaliyetlere verilen öncelikteki değişimde görülür. Örneğin mübarek Ramazan ayında ibadet ve boş vakitlerde aile işlerine zaman ayırmak özel öncelikler arasında yer alır. Son olarak da mümince yaşam tarzındaki faaliyetlerde gerekli olan düzenlemelere ilişkin din önderlerinin sözlerinden bazı örnekler sunuyoruz:

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.a) şöyle buyurmaktadır:

أَفِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ لَا يَجْعَلُ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ يَوْمًا يَتَفَقَّهُ فِيهِ أَمْرَ دِينِهِ وَ يَسْأَلُ عَنْ دِينِهِ

“Haftanın en az bir gününde dinin emirini derinlemesine anlamak için onunla ilgili soru sormayan Müslümanın vay haline!”²¹

Emirü'l-Müminin İmam Ali (a.s), oğlu İmam Hasan'a (a.s) şu tavsiyede bulunmuştur:

يَا بُنَيَّ، لِلْمُؤْمِنِ ثَلَاثُ سَاعَاتٍ: سَاعَةٌ يُنَاجِي فِيهَا رَبَّهُ، وَ سَاعَةٌ يُحَاسِبُ فِيهَا نَفْسَهُ، وَ سَاعَةٌ يَخْلُو فِيهَا بَيْنَ نَفْسِهِ وَ لَذَّتِهَا فِيمَا يَحِلُّ وَ يَجْمُلُ، وَ لَيْسَ لِلْمُؤْمِنِ بُدٌّ مِنْ أَنْ يَكُونَ شَاخِصًا فِي ثَلَاثٍ: مَرَمَّةٍ لِمَعَاشٍ، أَوْ خُطْوَةٍ لِمَعَادٍ، أَوْ لَذَّةٍ فِي غَيْرِ مُحَرَّمٍ

“Ey oğlum! Mümin için üç saat vardır: Rabbiyle münacat edeceği saat, nefisini hesaba çekeceği saat ve nefisini helal ve güzel lezzetleriyle başbaşa bırakacağı saat. Mümin şu üç durumun dışında olamaz: Geçimini düzeltmek, ahireti için adım atmak veya haram olmayan lezzet içinde bulunmak.”

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

لَيْتَ السَّيَاطُ عَلَى رُءُوسِ أَصْحَابِي حَتَّى يَتَفَقَّهُوا فِي الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ

“Keşke ashabım başlarının üzerinde kırbaç olması pahasına helal ve haram hakkında derin bilgi edinselerdi.”²²

²¹ A.g.e, s. 225.

²² el-Mehasin, Ahmet b. Halid Bergi, c.1, s.229.

“Ey oğlum! Mümin için üç saat vardır: Rabbiyle münacat edeceği saat, nefsini hesaba çekeceği saat ve nefsini helal ve güzel lezzetleriyle başbaşa bırakacağı saat. Mümin şu üç durumun dışında olamaz: Geçimini düzeltmek, ahireti için adım atmak veya haram olmayan lezzet içinde bulunmak.”

İmam Humeyni de düzenli bir program edinilmesine ilişkin şunları söylemiştir:

Kalbin huzur bulmasına vesile olan iki şeydir: Biri vaktin feragati ve kalp, diğeri ise kalbe ibadetin önemini belirtmektir. Vaktin feragatinden maksat, insanın her gece-gündüz içinde ibadeti için bir vakit belirlemesi ve o vakitte kendisini sadece ibadetle görevli sayıp başka bir şeyle meşgul olmamasıdır. İnsan ibadetin diğer işlerden daha fazla öneme sahip hatta diğer işlerle orantılanmayacak kadar mühim bir iş olduğunu anlayacak olursa kesinlikle onun vakitlerini gözetecek ve vaktinde ibadetle meşgul olmayı bir vazife sayacaktır... Allah’a teslim olmuş bir kişi her durumda ibadetini vaktinde yerine getirmekle görevlidir; ibadetlerin en önemlisi olan namazın vakitlerini gözetmeli ve namazlarını fazilet vaktinde kılmalı, o vakitlerde başka bir işle meşgul olmamalıdır. Nasıl ki mal ve makam kazanmak için vakit ayırıyorsa, etüt ve mütalaa için vakit belirliyorsa bu ibadetler için de vakit belirlemelidir; bu vakitte diğer işlerden feragat etmelidir ki ibadetin özü ve beyni olan kalp huzuruna nail olabilsin²³.

Anlaşıldığı üzere yaşam tarzı bir anlamda inançlar ve değerlerin mahsulü ve sonucudur. Yani her birey veya toplumun yaşam şekli o birey veya topluma hâkim olan inanç ve değerlere bağlıdır. Tevhid eksenli inançlar ve dünya görüşü ile ilahi ideolojiye dayalı değerler sistemi bizim yaşam şeklimize yön verir. Sonuçta tüm dünya görüşleri ve ideolojiler belli bir yaşam tarzının temel unsurları olarak görülebilir. Bu meyanda bazı inançlar ve değerlerin yaşam tarzını şekillendirme konusunda hayati anlamda kilit rolü vardır. Biz bu bölümde İslamî yaşam tarzında doğrudan etkili olan en önemli itikadî ve ideolojik temelleri tahlil edip incelemeye çalışacağız.

İslam Açısından İnsan ve Yaşam Tarzı

Her ekol ve dinin sunduğu makbul yaşam tarzını derk etmek için söz konusu din ve ekolün varlık hendesinde insana bakış açısını özel olarak dikkate almak gerekir. Bu esasa

²³ Kırk Hadis Şerhi, İmam Humeyni, s.427.

binaen İslam dininin yaşam tarzına ilişkin çeşitli alanlardaki görüşü de bu semavi dinin birbirine bağlı olan varlık manzumesinde insana ve onun konumuna bakış açısına göre şekillenmiştir. Elbette “İslam dini açısından insanı tanıma” konusunda geniş bilgi edinmek için ilgili kitaplara müracaat etmek gerekir.²⁴

İnsanın Hakikati

İnsan cisim ile ruhun bileşiminden oluşmuştur; bu meyanda ruh, insanın gerçek yüzünü oluşturur ki ebedi hayat onunladır ve asla ölümle yok olup ortadan kalkmaz. Zira ölüm, ruhun beden kalıbından çıkıp başka bir yere intikal etmesidir. Kur'an ayetlerinde bu gerçeğe temas edilmiştir:

﴿ قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴾

“De ki: Sizinle görevli olan ölüm meleği canınızı alır, sonra Rabbinize döndürülürsünüz.”²⁵

﴿ وَ لَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَ كُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴾

“Zalimleri can çekişmeleri sırasında bir görseydin! Melekler (onlara doğru) ellerini uzatarak (şöyle derler): “Haydi canlarınızı çıkarın! Hak olmayan şeyleri Allah’a isnat ettiğiniz ve ayetlerine karşı büyüklük tasladığınız için bugün aşağılayıcı azapla cezalandırılacaksınız!”²⁶

Birçok rivayette de insanın baki kalacağı ve ölümle asla son bulmayacağı gerçeği açık şekilde beyan edilmiştir. Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

مَا خُلِقْتُمْ لِلْفَنَاءِ بَلْ خُلِقْتُمْ لِلْبَقَاءِ وَإِنَّمَا تُنْقَلُونَ مِنْ دَارٍ إِلَىٰ دَارٍ

“Fani olmak için yaratılmadınız; bilakis beka ve ölümsüzlük için yaratıldınız. Sadece bir haneden başka bir haneye intikal etmektesiniz.”²⁷

²⁴ Daha fazla bilgi edinmek için şu kaynaklara başvurabilirsiniz: İnsan Şinasi Der Kur'an, Muhammed Taki Misbah Yazdi, Tedvin-i Mahmut Fethali, Kum, Müessesesi-i İmam Humeyni, 1388; İnsan Şinasi, Mahmut Recebi, Kum, Müessesesi-i İmam Humeyni, 1378; İnsan Der İslam, Abdullah Cevadi Amuli, Bica, Merkez-i Neşr-i Ferhengiy-i Reca, 1372; Mebaniy-i İnsan Şinasi Der Kur'an, Abdullah Nasri, Tahrani, Feyz Kaşani, 1372.

²⁵ Secde, 11.

²⁶ En'am/93.

²⁷ Bihar'ul Envar, Muhammed Bakır Meclisi, c. 58, s. 78.

İnsan Yaşantısının Hedefli Olması

İnsan ihtiyaç sahibi/özgür bir varlıktır. Eğer insanın ihtiyaç sahibi olduğunu kabullenmeyip geleneksel veya modern cebriye ekollerine inanırsak bu durumda İslamî veya gayri İslamî ahlak ve adaba dayalı bir yaşam tarzını yaymaktan söz edemeyiz. İhtiyar sahibi bir insan bütün faaliyetleri ve hareketlerinde kendisi için hedef veya hedefler öngörür. İhtiyari faaliyetlerini de o hedefe ulaşmak için yapar. Aslı bir hedef olduğunda orta hedefler de anlam bulur. Sonuçta herkes yaşantısında asıl ve nihai bir hedefe sahiptir ki onun tüm ihtiyari işleri doğrudan veya dolaylı olarak o hedefe ulaşma doğrultusunda anlam kazanır.

Davranışların Hedefe Ulaşmadaki Etkisi

Kur'an'ın insan tanımlaması esasına göre amellerimiz ve davranışlarımızın her birinin, nihai hedefimiz ve arzuladığımız kemale ulaşmada veya ondan uzaklaşmada etkin rolü vardır. Kur'an-ı Kerim bu konuyu birçok ayette vurgulayarak beyan etmiştir.

Bir grup ayette insanın ebedi saadet veya bedbahtlığının onun amel ve davranışlarının mahsulü ve sonucu olduğunu okuyoruz. Bu dünyada yaptığımız her işin karşılığını ahirette göreceğiz:

﴿ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴾

“Kim zerre ağırlığında bir hayır yapmışsa, onu görür. Kim de zerre ağırlığında bir kötülük yapmışsa, onu görür.”²⁸

﴿ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴾

“Sonra zulmeden kimselere, ‘Kalıcı azabı tadın! Kendi yaptıklarınızdan başka bir şeyle mi cezalandırılıyorsunuz?’ denir.”²⁹

Bir grup ayette ise aynı gerçek şu şekilde tasvir edilmiştir: Yapacağımız her iyi işin neticesi kendimizdir, Yüce Allah’a değil. Zira Allah mutlak surette kâmindir; başkalarına ve onların güzel davranışlarına hiçbir şekilde muhtaç değildir:

﴿ إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ﴾

“İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz; kötülük ederseniz de, yine kendinize.”³⁰

Başka bir grup ayette ise şunu okumaktayız: Yapacağımız uygunsuz ve kötü davranışlar kendi yakamıza yapışacaktır, başkalarının değil! Herkes kendi davranışlarından mensuldür:

²⁸ Zilzal/7-8.

²⁹ Yunus/52.

³⁰ İsra/7.

﴿ قُلْ أَغْنَى اللَّهُ أَبْنِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَ لَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَ لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴾

“De ki: Allah her şeyin Rabbi iken O’ndan başka kendime bir Rab mi arayayım?! Herkesin kazandığı (günah), yalnız kendi aleyhinedir. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü taşımaz. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir ve O, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyi(n) gerçeğini size bildirecektir.”³¹

﴿ مَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّٰ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَ لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَ مَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴾

“Kim hidayet bulursa, kendisi için hidayet bulur. Kim de doğru yoldan saparsa, kendi zararına sapar. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü taşımaz. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edecek değiliz.”³²

Allah’a Yakınlık, İnsan İçin Nihai Kemaldir

İslamî öğretiler esasına göre insanın en nihai hedefi; Allah’a yakınlık, Allah’a ulaşmak ve Allah’a kavuşmaktır³³. Emirü’l-Müminin (a.s) Kumeyl duasında Yüce Allah’a şöyle yalvarmıştır:

وَ اجْعَلْنِي مِنْ أَحْسَنِ عِبِيدِكَ نَصِيًّا عِنْدَكَ وَ أَقْرَبَهُمْ مَّنْزِلَةً مِنْكَ وَ أَحْصِهِمْ زُلْفَةً لَّدَيْكَ

“Huzurunda nasibi güzel olan kullarından kıl beni. Kapına en yakınlardan ve huzuruna en yakın olanlardan kıl beni.”

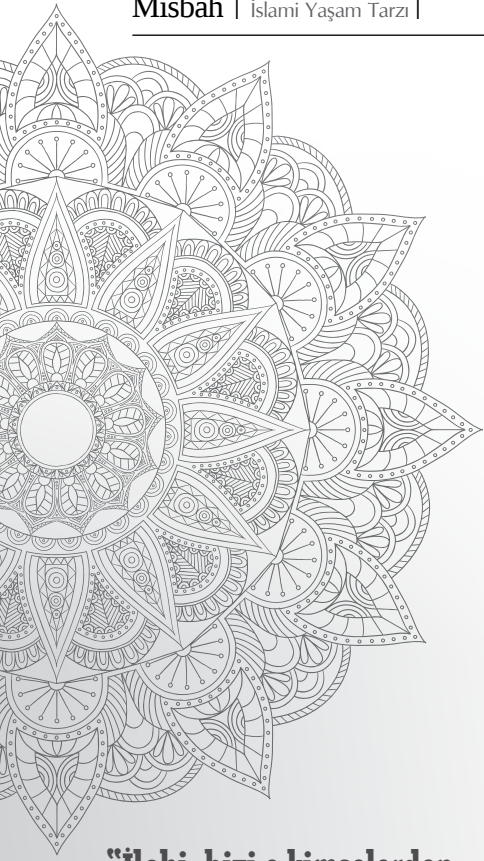
İmam Zeynelabidin (a.s), “Münacatü’l-Muhibbin/Sevenlerin Münacatı” ismindeki münacatında Yüce Allah’a şöyle niyaz etmektedir:

إِلَٰهِي فَاجْعَلْنَا مِمَّنْ اضْطَفَيْتَهُ لِقُرْبِكَ وَ وَلَايَتِكَ وَ أَخْلَصْتَهُ لَوُدِّكَ وَ مَحَبَّتِكَ وَ شَوَّقْتَهُ إِلَىٰ لِقَائِكَ وَ رَضِيْتَهُ بِقَضَائِكَ وَ مَنَحْتَهُ بِالنَّظَرِ إِلَىٰ وَجْهِكَ وَ حَبَوْتَهُ بِرِضَاكَ وَ أَعَدْتَهُ مِنْ هَجْرِكَ وَ قِلَاكَ وَ بَوَّأْتَهُ مَقْعَدَ الصَّدَقِ فِي جَوَارِكَ

³¹ Enam/164.

³² İsra/15.

³³ Bu konuda daha fazla bilgi edinmek, meselenin akli ve felsefi delilleriyle aşına olmak için bkz. Nakd ve Berresiy-i Mekatib-i Ahlaki, Muhammed Taki Misbah Yezdi, Tahkik ve Nigariş-i Ahmet Hüseyin şerifi, s. 343-352.

“İlahi, bizi o kimselerden kıl ki, onları yakınlığın ve velayetin için seçtin, dostluğun ve sevgin için halis kıldın ve görüşmen için şevke getirdin! Kaza [ve kaderine] razı ettin, yüzüne bakmayı kendisine ihsan ettin, hoşnutluğunu ona bağışladın, hicran ve dargınlığından korudun, katındaki doğruluk makamına yerleştirdin.”

“İlahi, bizi o kimselerden kıl ki, onları yakınlığın ve velayetin için seçtin, dostluğun ve sevgin için halis kıldın ve görüşmen için şevke getirdin! Kaza [ve kaderine] razı ettin, yüzüne bakmayı kendisine ihsan ettin, hoşnutluğunu ona bağışladın, hicran ve dargınlığından korudun, katındaki doğruluk makamına yerleştirdin.”³⁴

Muhtaçların Münacatı isimli duasında da şöyle arz ediyor:

الهي وَ غُلَّتِي لَا يُبْرِدْهَا إِلَّا وَصْلُكَ
وَ لَوْعَتِي لَا يُطْفِئُهَا إِلَّا لِقَاؤُكَ
وَ شَوْقِي إِلَيْكَ لَا يَبْلُغُهُ إِلَّا النَّظَرُ إِلَى
وَجْهِكَ وَ قَرَارِي لَا يَقَرُّ دُونَ دُنُوِي
مِنْكَ ... وَ غَمِّي لَا يُزِيلُهُ إِلَّا قُرْبُكَ

“İlahi, susuzluğumu sana kavuşmaktan başka bir şey gideremez; ateşimi sana kavuşmaktan başka bir şey söndüremez; sana olan iştiağımı yüzüne bakmaktan başka bir şey gideremez; istikrarsızlığımı sana yakın olmaktan başka bir şey istikrara dönüştüremez... gamımı sana yakınlıktan başka bir şey yok edemez.”³⁵

Allah’a Yakınlığın Manası

Allah’a yaklaşmak, ulaşmak ve kavuşmanın mekânsal ve zamansal türden olmadığı açıktır. Zira Allah’ın maddi bir vücudu yok ki, O’nunla mekânsal veya zamansal bir irtibat kurulsun. Aynı şekilde

³⁴ Bihar’ul Envar, Muhammed Bakır Meclisi, c. 91, s. 148 (Münacatu’l-Muhibbin).

³⁵ A.g.e, s. 150 (Münacatu’l-Muftegin).

Allah’a yakınlık, izafi, farazi ve teşrifata dayalı bir şey olmayıp aksine varoluşsal bir gerçektir. Yüce Allah mutlak kemaldır; mutlak kemale yakınlaşmaksa daha kâmil olmak anlamına gelir, yani insanın varoluşsal hakikati Allah’a yaklaştıkça gelişir. Birtakım güzel işlerin sayesinde insanın vücudu belli bir kemal merhalesine ulaşır ilahi bir vücut oluverir. Hadis-i Kutsi’de şöyle nakledilmiştir:

يَا ابْنَ آدَمَ أَنَا غَنِيٌّ لَا أَفْتَقِرُ أَطْعِمْنِي فِيمَا أَمَرْتُكَ أَجْعَلَكَ غَنِيًّا لَا تَفْتَقِرَ يَا ابْنَ آدَمَ أَنَا حَيٌّ لَا أَمُوتُ أَطْعِمْنِي فِيمَا أَمَرْتُكَ أَجْعَلَكَ حَيًّا لَا تَمُوتُ يَا ابْنَ آدَمَ أَنَا أَقُولُ لِلشَّيْءِ كُنْ فَيَكُونُ أَطْعِمْنِي فِيمَا أَمَرْتُكَ أَجْعَلَكَ تَقُولُ لِلشَّيْءِ كُنْ فَيَكُونُ

“Ey Âdemoğlu! Ben zenginim, fakir olmam; sana emrettiklerimde bana itaat et, seni zengin kılalım ki fakir olmayasın! Ben diriyim, ölmem; sana emrettiklerimde bana itaat et, seni diri kılalım ki ölmeyesin! Ey Âdemoğlu! Ben bir şeye “ol” dediğimde oluverir; sana emrettiklerimde bana itaat et, seni öyle kılalım ki bir şeye “ol” dediğinde oluversin.”³⁶

İmam Muhammed Bakır (a.s) şöyle buyuruyor: Miraç gecesinde Hz. Peygamber (s.a.a) Yüce Allah’a müminin katındaki yerini ve değerini sorduğunda Allah şöyle buyurdu:

وَمَا يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ عَبْدٌ مِنْ عِبَادِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَ إِنَّهُ لَيَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّافِلَةِ حَتَّىٰ أَحِبُّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ إِذَا سَمِعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَ بَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَ لِسَانَهُ الَّذِي يَنْطِقُ بِهِ وَ يَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا إِنْ دَعَانِي أَحْبَبْتُهُ وَ إِنْ سَأَلَنِي أَعْطَيْتُهُ

“Kullarımdan hiçbirisi kendisine farz kıldığım şeyden daha sevgili bir şeyle bana yaklaşmaz. O nafil (ibadetler) ile bana öyle bir yakınlaşır ki onu severim; onu sevdiğimde ise işiten kulağı, gören gözü ve tutan eli olurum. Beni çağırdığında icabet ederim ve benden istediğinde ona veririm.”³⁷

Allah’a Yakınlaşma Yolu Olarak İbadet

İslam’ın bakış açısından insani hayatın en yüce maksadının ne olduğu anlaşıldığına göre şimdi sıra şu soruya gelmektedir: Bu hedefe ne şekilde yaklaşılır? Genel olarak insanı istiklalden, kendisine tapmaktan ve Allah’a şirk koştırmaktan uzaklaştıran her şey bu hedefe ulaşma yoluna hizmet edebilir. Allah’tan başkasına istiklal atfetmek ve O’ndan başkasını dikkate almak, insanın Yüce Allah’la arasındaki varoluşsal bağı doğru algılamamasına sebep olur. Başka bir ibaretle İslamî öğretiler esasına göre “nihai hedefe ulaşmanın yegâne yolu kulluktur” denilebilir. Yukarıdaki kutsi hadislerde de bu mesele vurgulanmış

³⁶ A.g.e, c. 90, s. 376; Müstedreku’l-Vesail, Hüseyin Nuri, c. 11, s. 259, h. 12928.

³⁷ el-Kâfi, c. 2, s. 352.

ve bu yüce hedefe ulaşabilmenin tek yolunun “itaat” ve “vaciplerle müstehapları yerine getirmek” olduğu belirtilmişti.

Kulluk et ki âleme seni sultan kılayım,
Can feda et ki herkesi sana canan kılayım.

Kur'an-ı Kerim de insanîyetin müstakim yolunun ibadet olduğunu açık bir şekilde şöyle beyan ediyor:

﴿وَأَنِ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾

“Yalnız bana ibadet edin. İşte doğru yol budur.”³⁸

Elbette bu ibadet ve kulluk, sadece namaz ve oruç gibi şekilsel bilindik ibadetlerden ibaret değildir. Bizim uzuvlarımızdan her birinin kendine göre ibadeti vardır. İrademizle yaptığımız her iş Allah'a itaat olabileceği gibi O'na karşı isyan da olabilir. Allah bizden, tüm fiillerimiz, hâllerimiz ve isteklerimizin O'nun rızası doğrultusunda ve kulluğunu gerçekleştirme yönünde olmasını istemektedir.

Dünya ve Ahiret Konusunda İtidalli Olmak

İnsanın dünyaya bakış türü, seçeceği yaşam tarzı, adabı ve davranışında etkilidir. Bu dünyayı hoş vakit geçirme ve lezzet peşinde gitme yeri olarak gören kimsenin orada kendine göre bir yaşam şekli olur. Dünyayı ahiretin tarlası ve imtihan yurdu olarak gören kimse de kendisine göre bir yaşam tarzı seçer. Farz edin ki bir kutlama programına davet edilmişsiniz ve onun için hazırlanmaktasınız. Yeni elbisenizi giyersiniz, ayakkabınızı boyatırsınız, güzel kokular sürersiniz... bu kutlama programında en güzel şekilde karşılanmayı ve ağırlanmayı beklersiniz. Fakat eğer spor kulübüne gidecekseniz en başından zevk ve lezzetle karşılaşmayacağınızı bilirsiniz, ona göre de hareket edersiniz. Beklentiniz de ona göre şekillenir. Kulüpte antrenmanlar fazla olduğunda ve zorlandığınızda asla şikâyetçi olmazsınız; aksine antrenör size ne kadar fazla eğitim ve idman verirse o kadar çok sevinirsiniz; sizi önemseydiğini düşünüp mutlu olursunuz.

Bizim dünyadaki yaşam türümüz de tamamen dünyaya bakış şeklimize bağlıdır. Eğer birisi dünyayı hoş vakit geçirme ve nefsinin tatmin etme yeri olarak telakki etmişse kendisi için bir yaşam tarzı seçer. Dünyayı imtihan yurdu ve ahiretin tarlası olarak gören biri de kendisi için daha farklı bir yaşam tarzını seçer. Elbette dünyayı tarla olarak görmek ona karşı savaş açmak ve onu küçümsemek anlamına gelmez.

Aziz İslam dini dünya yaşantısını asla kirli ve aşağılık olarak görmez. Dünyayı ahiretin mukaddimesi ve ona ulaşmak için gerekli bir köprü olarak görür. İmam Ali (a.s) fevkalade zahitçe bir hayat yaşıyor olmasına rağmen dünyayı kötüleyen bir kişinin sözlerini duyduğunda şiddetle ona karşı gelmiş ve şöyle buyurmuştur: Gerçekten dünya senden

³⁸ Yasin/61.

alacaklı iken nasıl oluyor da sen kendini dünyadan alacaklı görüyorsun?! Dünya hilekâr ve aldatıcı değil. Dünya dürüstçe kendi gerçeklerini insana gösteriyor. Dünya azizlerin ölümüyle her birimizin nihai alın yazısını gözlerimizin önüne seriyor. Hz. Ali (a.s) daha sonra şöyle buyurdu:

إِنَّ الدُّنْيَا دَارٌ صِدْقٍ لِمَنْ صَدَقَهَا وَ دَارٌ عَافِيَةٍ لِمَنْ فَهَمَ عَنْهَا وَ دَارٌ غِنَى لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْهَا وَ دَارٌ مَوْعِظَةٍ لِمَنْ اتَّعَظَ بِهَا مَسْجِدُ أَحِبَّاءِ اللَّهِ وَ مُصَلَّى مَلَائِكَةِ اللَّهِ وَ مَهْبِطُ وَحْيِ اللَّهِ وَ مَتَجَرُّ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ اُكْتَسَبُوا فِيهَا الرِّحْمَةَ وَ رَبِحُوا فِيهَا الْجَنَّةَ

“Dünya, ona doğru davranana doğruluk yurdu, ondan bir şey anlayana afiyet yurdu, ondan azık toplayana zenginlik yurdu ve onunla öğüt alana öğüt yurdudur. Dünya Allah dostlarının secde yeri, meleklerinin namazgâhı, vahyinin iniş yeri ve dostlarının ticaret yurdudur. Onlar orada çalışmalarıyla rahmeti elde ettiler, cenneti kazandılar.”³⁹

Dünyadan mutlak olarak el çekmek ve onun gereksinimlerini görmezden gelmek sahte maneviyatlardandır. Din önderleri de bu düşünceye karşı şiddetle mücadele etmişlerdir. Bu konuda İmam Sadık (a.s) ile Süfyan-i Sevrî ve arkadaşları arasında geçen münazara meşhurdur. Bu münazarada İmam Cafer-i Sadık (a.s) din ile dünyanın birbirinden ayrı olduğu görüşüne şiddetle muhalefet etmiş ve bu düşünceyi savunanların fikirsel sapkınlıklarını gün yüzüne çıkarmıştır.⁴⁰

İslamî öğretiler dünya ile ahiret arasındaki ilişki konusunda insana doğru ve gerçek olan görüşü vermektedir. Bu yüzden din önderlerinin sözleri arasında dünyanın görmezden gelinmesi ve dünyevi nimetlerin terk edilmesine dair bir ifade asla görülmemektedir. Bilakis dünya, uhrevi nimetlerden faydalanabilme noktasında iyi ve değerli bir vesile olarak tanımlanmıştır. İmam Sadık (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

نِعْمَ الْعَوْنُ الدُّنْيَا عَلَيَّ الْآخِرَةِ

“Dünya ahiret(i kazanmak) için ne güzel yardımcıdır.”⁴¹

[İbrahim] Ethem’ce dünyaya bakmak, İslam açısından reddedilmiş doğru olmayan görüşlerdendir. Allah Resulü (s.a.a), ashabından bazı aşırı kimselerin dünyevi nimetlerden el-etek çektiklerini duyduğu zaman hiddetlenmiş ve hemen mescide gelip onları kınamış; dünyevi nimetlerden yararlanmanın kendisi sünneti olduğunu, bu sünnete muhalefet etmenin ise İslam’dan çıkmak anlamına geldiğini beyan buyurmuştur.⁴²

³⁹ Nehc’ül Belaga, 131. Hikmetli Söz.

⁴⁰ el-Kafi, c.5, s. 65-70.

⁴¹ A.g.e, s. 72.

⁴² A.g.e, s. 496.

Sonuçta kendi vehimlerine dayanarak Allah’a ibadet düşüncesiyle dünyadan el-etek çekmiş, çalışıp kazanmayı terk etmiş kimseler din önderleri tarafından kınanmışlardır.

Bunun karşısında maneviyat ve ahireti kazanma düşüncesiyle iş yapmayan, hiçbir sorumluluk altına girmeyen ve başkalarına yük olan kimseler İslam dini ve din önderleri tarafından lanetlenmişlerdir. Yüce Peygamberimiz (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

مَلْعُونٌ مِّنَ الْقِيَّ كَلَّهٗ عَلَيَّ النَّاسِ

“Yükünü insanların üzerine atan kimse mel’undur (lanetlenmiştir).”⁴³

İmam Cafer-i Sadık’ın (a.s) yarenlerinden biri şöyle diyor: İmam’a evinde oturup namaz, oruç ve ibadetle meşgul olan, geçimini sağlamak için çalışmayı bırakan ve Allah’ın bir şekilde ona rızık ulaştıracağına inanan kimsenin durumunu sordum. İmam Sadık (a.s) şu cevabı verdi: Bu şahıs duası kabul edilmeyen kimselerdendir.⁴⁴ Yani böyle birine Allah teveccüh etmez. İmam Sadık (a.s) başka bir rivayette haysiyetini korumak, borcunu ödemek ve yakınlarına yardımcı olmak için çalışmayan kimseleri hiçbir hayrı olmayan faydasız ve değersiz insanlar olarak tanıtmış, şöyle buyurmuştur:

لَا خَيْرَ فِي مَنْ لَا يَحِبُّ جَمْعَ الْمَالِ مِنْ حَلَالٍ يَكْفُ بِهِ وَجْهَهُ وَيَقْضِي بِهِ دَيْنَهُ وَيَصِلُ بِهِ رَحِمَهُ

“Helal yoldan mal toplayıp da onunla haysiyetini korumayı, borcunu ödemeyi ve akrabalarıyla bağıni güçlendirmeyi sevmeyen kişide hiçbir hayır yoktur.”⁴⁵

Bununla birlikte İslamî inanca göre dünya, insan yaşantısında çok kısa bir merhale sayılmaktadır. Bu yüzden İslam dini, dünyaya gönül kaptırmak ve böyle bir hayatı amaç edinmeyi, insanı gerçek yaşamından gaflete düşüreceği için kınamakta ve dünya sevgisini yaşantıdaki tüm yanlış davranışların kaynağı olarak görmektedir. İmam Sadık (a.s) bu konuda şöyle buyurmaktadır:

رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ حُبُّ الدُّنْيَا

“Her kötülüğün başı dünya sevgisidir.”⁴⁶

İmam Ali (a.s), Nehcü’l-Belaga kitabındaki hutbelerinden birinde [şerh edicilerini hayret içinde bırakan] kısa bir cümle ile İslam açısından dünya gerçeğini şu şekilde açıklamıştır:

⁴³ Biharu'l Envar, c. 77, s. 142.

⁴⁴ el-Kafi, c. 5, s. 77.

⁴⁵ A.g.e, s. 72.

⁴⁶ A.g.e, c. 2, s. 315.

مَنْ أَبْصَرَ بِهَا بَصَرَتَهُ وَ مَنْ أَبْصَرَ إِلَيْهَا أَعْمَتْهُ

“Dünya, ona ibretle bakanı basiret sahibi yapar, hasretle bakanı ise kör eder.”⁴⁷

Sonuçta kim dünyayı gerçekleri görmek ve geçmişten ibret almak için bir vesile olarak görürse böyle bir dünya ona basiret verir. Böyle bir kimse için yükseliş ve tekâmül vesilesi olan dünya, onu nihai amacı kılan ve tüm çabasını dünyevi metalara ulaşmak yolunda sarf eden kimseyi ise âlemin gerçeklerini göremeyecek duruma düşürür ve sapkınlığına vesile olur.

Zahirle Batın Arasındaki İrtibat

Belli bir adap ve yaşam tarzına bağlılığın en temel fıkırsel dayanaklarından biri “insanın zahiri ile batını arasındaki karşılıklı etkileşimi” konusudur.

Konuyu biraz açacak olursak; “İnsan vücudu üç boyuttan oluşmuştur” diyebiliriz.

1. İnsanın zihnindeki suretleri oluşturan tüm bilgileri, görüşleri ve bilimsel gerçekleri içeren akli katman veya bilgi ve düşünce sahası.

2. Tüm çabaları, duyguları ve eğilimleri ihtiva eden kalp katmanı veya ideoloji ve yöneliş sahası.

3. Tabiat katmanı veya uzuvlarla işlenen ihtiyari ve gayr-i ihtiyari davranışlar sahası.

İnsan vücudundaki bu üç katman birbiriyle tam bir irtibat halindedir ve birbiri üzerinde etki bırakmaktadır. Yani bilgilerimiz ve eğilimlerimizin davranışımız üzerinde etkisi olduğu gibi, davranış ve bilgilerimizin eğilimimiz üzerinde, eğilim ve bilgilerimizin de amelimiz üzerinde etkisi vardır. Zahirde yaptığımız amelimiz bilgilerimizi etkisi altında bırakır, eğilimlerimiz ve duygularımızı da direkt veya dolaylı şekilde manipüle eder. İnançsal sarsıntılarımız veya sapkın eğilimlerimizin birçoğunun kökenini amelimizde aramamız gerekir. Kur'an-ı Kerim Rum suresinde şöyle buyurmaktadır:

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ أَصَاؤُا السُّوَاىَ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَ كَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤْنَ

“Sonra kötülük yapanların sonu pek kötü oldu; Allah'ın ayetlerini yalanladılar ve onlarla alay ediyorlardı.”⁴⁸

Batın ile zahirin birbiri üzerinde etki bırakması ve birinin diğerinden etkilenmesi insan ruhunun ilginçliklerindendir. Her birimizin korktuğunda yüzünün rengi atar; utandığında terlemeye ve kızarmaya başlar; tereddüt ettiğinde konuşması gevşer, yakın ettiğinde ise muhkem ve kesin konuşur; kaygılı ve üzgün iken iştahı olmaz ve suratı asık olur. Bu örnekler korku, üzüntü, yakın, utanç, aşk, kalp yumuşaması ve şecaat gibi deruni hallerin

⁴⁷ Nehcü'l Belaga, 82. Hutbe, s. 59.

⁴⁸ Rum/10.

Batın ile zahirin birbiri üzerinde etki bırakması ve birinin diğerinden etkilenmesi insan ruhunun ilginçliklerindendir. Her birimizin korktuğunda yüzünün rengi atar; utandığında terlemeye ve kızarmaya başlar; tereddüt ettiğinde konuşması gevşer, yakın ettiğinde ise muhkem ve kesin konuşur; kaygılı ve üzgün iken iştahı olmaz ve suratı asık olur.

insanın yüzünde, sözünde ve davranışında etki bıraktığını açık şekilde göstermektedir. Buradan şu sonucu almak mümkündür: Zahiri ve görünen davranışları değiştirmek için deruni ve içsel bir değişime gitmek gerekir. Zira “zahirde görünen haller” “deruni özelliklerin” yansımasıdır.

Diğer bir etki ise zahirin batın üzerindeki etkisidir. Her birimizin yeni ve temiz bir elbise giydiğinde farklı bir duygu yaşaması, duş aldıktan sonra kendisini neşeli hissetmesi, yüksek model bir arabaya bindiğinde bir tür üstünlük duygusuna kapılması, evde giydiği rahat bir elbiseyle oturduğunda kapıldığı hissiyatla resmi elbise üzerinde iken taşıdığı hissiyat arasındaki fark bunun örneklerindendir. Bir askerin ayağında terlik, üzerinde normal elbise, başı açık ve silahsız olduğunda taşıdığı ruh hali ile üzerinde üniforması, ayağında botları ve belinde silahı olduğu zamanki ruh hali aynı değildir. Güzel koku sürmek ve makyaj yapmak ruhu incelttiği gibi buruşuk, kirli ve dağınık bir giyim tarzı da ruh üzerinde olumsuz etki bırakır. Zahirin batın üzerindeki etkisinden dolayı bazen dışsal değişimler yoluyla deruni bir dönüşüme gidilmektedir. Mesela bazıları evdeki eşyaların yerini ve diziliş şeklini değiştirmek suretiyle ruhlarında bir değişim ve canlılık icat ederek

bıkkınlıkla savaşırlar veya spor yaparak bir nevi fiziki hareketlilikle ruhlarında canlılık ve neşe meydana getirirler.

İnsanın zahiri ile batını, birbirinden ayrı iki bağımsız dünya değildir. Aksine ikisi arasında sağlam bir irtibat ve ikili bir etkileşim vardır. Bu meyanda batın, insan vücudunun esasını teşkil etmektedir. Marifet ve muhabbet deruni unsurlardan olup ibadetin zahiri üzerinde etki bırakmaktadır. Eğer bu deruni motorlar çalışmazsa müstehap amellere riayet etmek, ibadetteki adap ve sünnetleri yerine getirmek aracı itekleyerek motoru çalıştırmak gibi bir şey olur; nihayetinde motoru çalıştırır, marifet ve muhabbeti artırır. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

مَا جَفَّتِ الدَّمُوعُ إِلَّا لِقَسْوَةِ الْقُلُوبِ وَ مَا قَسَتِ الْقُلُوبُ إِلَّا لِكثَرَةِ الذَّنُوبِ

“Gözyaşları ancak kalplerin katılaşmasından kurumuştur ve kalpler ancak günahların çokluğundan katılaşmıştır.”⁴⁹

Birinin gözyaşından mahrum oluşu zahiri bir durumdur. Fakat bunun kökeni kalbin katılaşmasında olup deruni bir durumdur ve bu deruni durum cismin zahiri durumlarında etki bırakmaktadır. Kalbin katılaşması ise çok günah işlemenin sonucudur. Dolayısıyla insanın batınında meydana gelen değişim zahirde kendisini gösterir ve eğer zahir değişimi kabul etmezse onun yorumunu batında aramak gerekir.

Şimdi İslamî adaba bakalım: Neden namazda “kıbleye” doğru duruyoruz? Zira belli bir coğrafi mekâna doğru yöneliş, ruhu da o yöne doğru çekmekte ve batında da birlik oluşturmaktadır. Neden namazı “cemaatle” kılıyoruz? Çünkü saflar ve hareketlerdeki zahiri birlik ve benzerlik, namaz kılan ümmetin kalbi ve deruni vahdeti için bir alıştırmadır. Neden namazda en temiz ve güzel kokulu elbisemizi giymekteyiz? Çünkü bu şekilde namaz kılmakta kalp daha huzurlu ve daha canlı olmaktadır. Yani zahiri adabı riayet etmek namazın batını adabına destek olmaktadır. Camide kılınan namazla evde kılınan namaz bir değildir. Namazda huzu ve huşu, her ikisi de gereklidir; “huzu” namazın zahiri halleriyle ilgilidir ve “huşu” onun deruni boyutu ile alakalıdır. Cisimdeki huzu, kalpte huşu oluşmasına ve kalpteki huşu cismin huzuuna yardımcı olur. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

مَنْ خَشَعَ قَلْبُهُ خَشَعَتْ جَوَارِحُهُ

“Kalbi huşu ile dolanın uzuvları da huşu bulur.”⁵⁰

Zahiri tesettür ve hicap ne kadar fazla ve güzel olursa böyle bir örtünme, batını duyulara ve deruni olan iffete daha çok tesir eder. Aksi için de aynı şey geçerlidir; yani deruni ve batını iffet ne kadar çok olursa namahrem karşısındaki zahiri giyim ve tesettür de o ölçüde artar.

⁴⁹ Vesailu’s-Şia, Şeyh Hürr-i Amuli, c. 16, s. 45.

⁵⁰ Uyunu’l-Hikem ve’l-Mevaiz, Ali b. Muhammed Leysi, s. 444, no. 7768.

Zahirin batın üzerinde etkisi vardır; hatta bu etki, zorlama ve yapmacık olsa bile rolünü ifa eder. Mesela ağlar gibi görünmeye çalışmak gerçekten de kişiyi mahzun eder. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

إِنْ لَمْ تَكُنْ حَلِيمًا فَتَحَلَّمْ فَإِنَّهُ قَلَّ مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ إِلَّا أَوْشَكَ أَنْ يَكُونَ مِنْهُمْ

“Eğer tahammülkâr değilsen (en azından) kendini tahammülkâr göstermeye çalış. Çünkü bir kavme benzemeye çalışıp da onlar gibi olmayan kimse pek az olur.”⁵¹

Sonuçta özgüven ve şahsiyet sahibi olan kimse, yabancıları taklit etmez ve kendisini onlara benzetmeye çalışmaz. Öte yandan eğer birisi giyiminde, yaşam şeklinde ve sosyal kültüründe yabancıları örnek alacak olursa, onun bu zahiri benzerliği tedrici olarak onların kültürünü kabullenmesine yol açar. Bu yüzden İslam dininde kâfirlere benzemek doğru görülmemiş, yasaklanmıştır. İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى نَبِيِّ مِنْ أَنْبِيَائِهِ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ لَا يَلْبَسُوا لِبَاسَ أَعْدَائِي وَلَا يَطْعَمُوا مَطَاعِمَ أَعْدَائِي وَلَا يَسْلُكُوا مَسَالِكَ أَعْدَائِي فَيَكُونُوا أَعْدَائِي كَمَا هُمْ أَعْدَائِي

“Yüce Allah peygamberlerden birine şöyle vahy etti: Müminlere de ki: Benim düşmanlarının elbisesini giymesinler, düşmanlarının yemeklerinden yemesinler ve düşmanlarının yolunda yürümesinler; yoksa onlar gibi benim düşmanım olurlar.”⁵²

⁵¹ Nehcü'l Belaga, 207. Hikmetli Söz, s. 396.

⁵² Men La Yehzuruhu'l-Fakih, Muhammed b. Ali b. Babaveyh, c. 1, s. 252.